

УДК 340 : 321.01

**ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ «ФІЛОСОФІЇ ПРАВА»
ЯК НАУКИ ТА ЗАРОДЖЕННЯ АНТИЧНИХ ПОЛІТИЧНИХ
ТА ПРАВОВИХ ПЕРШООСНОВ У ПРАЦЯХ
ПАМФІЛА ДАНИЛОВИЧА ЮРКЕВИЧА (1826-1874)**

А. Коваль

*Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, 79000 Львів, Україна*

У статті узагальнено погляди Памфіла Юркевича на «філософію права» як науку, його погляди на зародження політичних та правових першооснов у античній Греції та Римі. Проаналізовано погляди Памфіла Юркевича на появу перших правових ідей на території Стародавньої Греції, зокрема, вихідні ідеї старогрецької міфології, ідеї досократівських філософів, Сократа, Платона, Арістотеля. Висвітлено правову позицію П. Юркевича на його розуміння поняття «право», яке формувалось і діяло у Римі. Так, аналізуючи римський "corpus iuris", П. Юркевич теоретично обґрунтовує присутність у ньому філософського елементу, основоположної ідеї права, класифікації права тощо.

Ідеї П. Юркевича заслуговують на популяризацію і увагу серед сучасних науковців-юристів, бо його наукова спадщина є невід'ємною частиною надбання українського народу, частина європейської політико-правової ідеології та історії розвитку української юридичної науки.

Ключові слова: філософія права, Памфіл Юркевич, антична Греція, політичні першооснови, правові першооснови.

Сучасна юридична наука, маючи розгалужену структуру та систему знань про право, закон, громадянське суспільство, державу тощо, не може зволікати з історією появи перших політичних та правових ідей, з історією запозичень, трансформації та еволюції цих ідей у різні концепції та теоретико-правові підходи з власними оригінальними обґрунтуваннями та висновками щодо основоположних та вихідних політичних та правових понять.

На думку автора цієї статті, важливою є і діяльність українських науковців, які свого часу намагались проаналізувати розвиток світової політичної та правової концепції, дати відповідь на найскладніші теоретичні питання тогочасного сьогодення. Памфіл Данилович Юркевич (1826–1874), отримавши богословську освіту у Полтавській Духовній Семінарії та у Київській Духовній Академії, з 1858 р. працював у Київській Духовній Академії екстраординарним професором філософії, а вже з 1861 р. - професором філософії у Московському Університеті.

Порівнюючи історію, теорію та філософію права, П. Юркевич писав: «Історія говорить про те, що було і сталося; і оскільки вона говорить розумній істоті, то називає причини, чому сталося саме так, а не інакше; в цей, а не в інший час. Теорія, навпаки, говорить про сутнісне - постійне і незмінне, яке є нормою діяльності. З цього погляду всі науки поділяють на історичні й філософські. Інша група наук говорить про те, що існує як норма, наприклад - естетика. Те ж саме можна сказати і про філософію права. Вона говорить про норми наших стосунків у різних об'єднаннях, наприклад, у родині та ін.» [3. с.46].

Визначаючи предмет філософії права, комплексно аналізуючи значення історії та теорії, П. Юркевич вважає, що «треба вивчити правомірні стосунки, яких

знало і пережило людство - це предмет усезагальної історії; далі: які правомірні стосунки людство вважало за найкращі норми життя - це предмет історії філософії права. Нарешті: які правомірні стосунки треба визнати за постійний ідеал - це, власне, складає предмет філософії права».

Зважаючи на те, що П. Юркевич один з перших серед українських науковців зробив оригінальний науковий аналіз історії, теорії та філософії права, метою цієї статті є його популяризація серед сучасних науковців-юристів, які цікавляться витокami сучасних європейських політичних та правових ідей, а також досліджують історію розвитку юридичної науки, зокрема, історію української політичної та правової думки через призму історії праці визначних українських філософів-правників.

Людство значний проміжок часу (декілька мільйонів років) жило примітивним (подібним до тваринного) способом і лише з появою людини розумної (приблизно п'ятдесят тисяч років тому) поступово почало усвідомлювати, що від нього самого залежить організація свого життя, що включає життя у сім'ї, роді, племені тощо. Тож людина безперервно змінює та удосконалює свій побут, культуру поведінки та світогляд (магічний, міфологічний, релігійний, філософський та світський), перебуваючи у суворій дійсності (реальності) і абстрактному світі не завжди зрозумілих понять, ідей та теорій.

Саме перші понятійні абстракції як продукт людського розуму, а також процес їхньої еволюції та імплементації в різних світоглядних системах є предметом практично всіх основоположних гуманітарних наук (наукознавство, історія, філософія, культурознавство, релігієзнавство, методологія, логіка, соціологія і, звичайно, юриспруденція). Усі ці науки занурюються в історію розвитку людського розуму, намагаючись відтворити всі фактичні реалії життя людей різних часів (історичних періодів та епох). Кожна наука через призму свого особливого методу дослідження намагається узагальнити і виділити особливості життя людини у різні часи на різних територіях світу.

Так, юриспруденція, визначивши предметом свого дослідження основоположні абстрактні поняття: право, держава, закон, намагається всесторонньо проаналізувати їх на всіх етапах історії людства. Незважаючи на те, що на території античної Греції перші філософи, зокрема, Демокрит, Сократ, Платон, Аристотель, Епікур, Полібій тощо заклали основи європейського сучасного розуміння права через призму свободи, справедливості, божественності, природності та рівності, історія зародження юриспруденції як суспільствознавчої науки, на думку деяких вчених, безпосередньо пов'язана з історією Стародавнього Риму і сягає кінця IV - початку III ст. до н. е. Тоді починається діяльність римських юристів (Гнея Флавія, Гая, Павла, Ульпіана), з'являються у вжитку латинські терміни (*Jurisprudencia* - праворозсудливість; *juris-prudentia* - правознавство; *Jus* - право, справедливість, закон, правнича установа, правоздатність, перевага, привілей, особливе право, влада, суд, правосуддя, суддівське рішення, вирок, суд як установа; *Prudentia* – передбачення, розумність, мудрість; тощо) [8] Характеризуючи термін юриспруденція, Ульпіан писав: «*juris prudentia est divinarum atque humanarum rerum notitia, justī atque injustī scientia*, що означає «Правознавство є знання речей божественних і людських, що справедливо і що несправедливо» [11].

З появою християнства як «чистої релігії Христа» з ідеєю рівності всіх перед Богом, суспільство Стародавнього Риму змінилось. Перші повстання рабів проти імператорів та всього державного апарату могли знищити імперію. Запозичені християнством космополітичні філософські ідеї грецьких та римських стоїків про душу і тіло, про те, що кожна людина є громадянином всесвіту, назавжди змінили

світогляд кожного європейця. Після максимальних спроб знищення християн з метою збереження влади імператор Костянтин вперше визнав християнство на рівні з іншими релігіями, сам став християнином, а згодом визнав його як панівну релігію в державі. З ліквідацією язичницького світогляду і з поширенням християнства у середньовічній Європі науковці пов'язують і докорінну зміну світогляду людей. Амвросій Медіоланський, святий Августин, Марк Аврелій, Тома Аквінський вплинули на визнання і першість в організації суспільства новоствореної церковної організації, яка формувалась за принципом духовної ієрархії священнослужителів на чолі з Папою Римським, який одночасно повністю підпорядкував собі світську державну владу за принципом «*cuius est religio, eius est regio*» (чия релігія, того й влада) [10].

Згодом католицизм як теорія, яка визначала роль і значення католицької церкви в житті середньовічного суспільства, на противагу правознавству як світської науки про справедливу організацію суспільства, створює канонічне право, яке повністю заперечує принципи римського приватного права, ідею свободи людини, раціоналізм та гуманізм античного світогляду. Інквізиція, необгрунтовані привілеї духовенства, різке збагачення церкви як найбільшого середньовічного феодала створило умови для чергового незадоволення у суспільстві. Згодом ідейне життя середньовічної Європи супроводжувалось появою університетів, у яких, на противагу середньовічній схоластиці, з'являється особливий інтерес до філософських ідей античності, вивчення природних явищ через призму наукового доведення.

В період Відродження та Реформації раціональна наука створює ідеологію матеріалістичних ідей (Джордано Бруно, Леонардо да Вінчі, Френсіс Бекон). З першої половини XVIII ст. починається піднесення науки й в Україні (Ф. Прокопович, Г. С. Сковорода), працює Київська академія. У XIX ст. визнаними науковими центрами стали Львівський, Харківський і Київський університети. У них поступово формуються наукові напрацювання і власна наукова позиція щодо поглядів на запровадження християнства в Київській державі, значення основоположних світоглядних праць, зокрема, «Слово про Закон і Благодать» Іларіона, «Повчання» Володимира Мономаха, «Повчання до братії» Луки Жидяти, Літопис Руський [6], твори Феодосія Печерського, Данила Заточник та ін. Осторонь не залишались питання розвитку української правової та політичної думки козацької доби (особливо за часів правління Богдана Хмельницького, Петра Конашевича Сагайдачного, Пилипа Орлика)[7], творчість Григорія Сковороди, «Історія Русів» [4], Козацькі літописи [2], діяльність Кирило-Мефодіївського братства («Книги буття українського народу» [5], Статут, відозви «Брати українці», «Браття великороссияне и поляки» та Конституційні проекти Георгія Андрузького [1]), суспільно-політичні погляди Тараса Шевченка [9], Михайла Драгоманова [3], праці істориків народницької школи (М. Костомарова, В. Антоновича, М. Грушевського), представників національно-державницького напрямку (В. Липинського, С. Томашівського, Д. Дорошенка), прихильників радикально-націоналістичної ідеології (М. Міхновського, Д. Донцова, Ю. Липи) та інших геніїв українського народу.

Важливою є і діяльність українських науковців, які свого часу намагались проаналізувати розвиток світової політичної та правової концепції і дати відповідь на найскладніші теоретичні питання тогочасного сьогодення. Памфіл Данилович Юркевич (1826-1874), отримавши богословську освіту у Полтавській Духовній Семінарії та у Київській Духовній Академії, з 1858 р. працював у Київській Духовній Академії екстраординарним професором філософії, а вже з 1861 р. -

професором філософії у Московському Університеті. П. Юркевич написав та видав такі праці: «Идея», «Сердце и его значение в духовной жизни человека по учению слова Божия», «Из науки о человеческом духе», «Материализм и задачи философии», «По поводу статей богословского содержания, помещенных в «Философском Лексиконе», «Мир с ближними как условие христианского общежития», «Доказательства бытия Божия», «Язык физиологов и психологов», «Разум по учению Платона и опыт по изучению Канта», «Игра подспудных сил» (ж-л «Русский Вестник», 1870). Рукописні курси лекцій, які П. Юркевич прочитав на юридичному факультеті Московського університету упродовж 1868-1873 років: «Історія філософії права» (1868), «Історія філософії права» (1873), «Філософія права» (1872) та «Філософський щоденник» (1858-1860), переклала та опублікувала Редакція журналу «Український Світ» (Київ, 2000).

Роланд Піч у передмові до видання рукописних лекцій П. Юркевича з історії філософії права зазначив, що: «Філософія права є частиною загальної, чистої філософії, яка з'ясовує сутність права та ідеї справедливості, а також досліджує розвиток поняття права в його загальному й типовому значенні. Філософію права розуміють і як частину правознавства (юриспруденції), що вивчає свої принципи і принципи усіх суспільних наук... Вихідним пунктом лекцій Юркевича з філософії права є філософське поняття права, що ґрунтується на одвічно рівному собі самому і незмінному принципі права. Після короткого визначення у вступній частині позиції філософії права в юридичній науці й у загальній системі філософії він докладно висвітлює історію філософії права від її початків до новітнього часу. ... Свій виклад історії філософії права, що є для нього, насамперед, філософським розмірковуванням про розвиток поняття держави і права в історичному процесі, Юркевич веде від початків грецької філософії.» [10, с. 6-7].

На підтвердження слів Роланда Піча, ознайомлюючись з опублікованим курсом лекцій з історії філософії права, можна виявити важливі історико-філософські питання, які впливають на формування основоположних принципів філософії права, зокрема у тексті лекцій П. Юркевич дає відповіді на питання: 1. Значення філософії права у юридичній освіті; 2. Позиція філософії права у загальній філософській системі. Ідея філософії. Спонування до філософського дослідження понять; 3. Перехід до моральної філософії. Ідея етики; 4. Перехід до філософського права. Ідея права. Ідеї, що вичерпують моральні ставлення особи до її близьких; 5. Історія філософських учень про право і державу. Початок історичного розвитку науки про право. Особливості, що характеризують можливість наукового розвитку принципів права у східних народів. Закони, що зумовлюють відмінність народів Сходу від народу грецького в розумінні ідеї права: 1) Історичні. Дохристиянський світ у його історичному поділі: іудейство і язичество; їхні характерні риси, що визначалися у богознанні та індивідуальних місіях. Язичництво у подвійному світогляді: об'єктивному і суб'єктивному; значення цих напрямів в історії культури. 2) Психологічні, що визначають потрійного роду сфери духовного життя людини: а) принцип мінливості чуттєвих вражень; представники духовної сфери життя, що визначається цим принципом; їхня психологічна конструкція: відсутність незмінних правил і міцних форм спільного життя; б) принцип сталості звички; представники духовної сфери життя, що визначаються цим принципом; їхня психологічна конструкція, що виражається в пасивності, утилітаризмі й квієтизмі; в) принцип самостійності розуму; греки як представники духовного життя, їхня психологічна конструкція виявляється в розумінні необхідності реформ, що стали початком розвитку культури тощо [10, с. 13].

Оцінюючи важливість історії, П. Юркевич все ж таки знаходить у ній недоліки через призму сучасного світобачення. Він пише, що «під впливом історичної освіти складається [сліпа] звичка посилається на авторитет факту» і «від постійного споглядання історичної тривоги, при погляді на яку мимохіть з'являється переконання, що все непостійне і немає нічого сталого». Такі недоліки зазвичай породжують «шкідливий скептицизм», який не дає змоги виробити тривалих основ права та справедливості. Аналізуючи предмет дослідження теорії або філософської освіти, П. Юркевич доходить висновку, що і вони є односторонніми науками, бо «філософія говорить про ідеали, які далекі від вигідних для нас стосунків».

Розглядаючи філософію права у загальній філософській системі, П. Юркевич виділяє практичну та теоретичну філософії. Щодо теоретичної філософії вчений пише: «є різниця між нашими думками не тому, що вони думки, а наскільки вони істинні»; щодо практичної філософії: «є різниця між учинками не тому, що вони приємні або неприємні нам, а за внутрішньою вартістю або за відмінністю між добром і лихом». Невід'ємними складовими теоретичної філософії є логіка і метафізика, практичної філософії – естетика (наука про красу речей) й етика (наука про красу вільних дій).

На думку П. Юркевича, практична філософія ґрунтується на фактах, які людина то схвалює, то не схвалює. Розуміючи, що первинно нерозумна природа робить так, що людина, як тварина, шукає приємного і уникає неприємного, а з розвитком розуму шукає і корисного (це стосується самозбереження і підводиться під ідею еґоїзму), П. Юркевич доводить, що з поступовим розвитком людства і формуванням правдивої свідомості індивід вибирає свою дію тому, що вона справедлива, і протилежне їй було б несправедливим. У такому усвідомленні справедливого і несправедливого полягає моральна особистість людини, яка здатна піднятися вище вигоди й чинити так, як вимагає свідомість обов'язку.

Даючи відповідь на питання, завдяки чому людина формує правдиву свідомість, П. Юркевич згадує слова філософа Адама Сміта: «Людина здатна дивитися на себе як сторонній спостерігач, до чого нездатні інші істоти; вона здатна міркувати про себе як про сторонній об'єкт; тоді упередженість до себе зникає і з'являється розпізнавання доброго і лихого, справедливого і несправедливого: згідно з цією здатністю духу ми зустрічаємо в усіх народів слова, які передають: чесність, справедливість, шляхетність і добродетель. Між цими поняттями з'являється ідея права також у розумінні якоїсь норми для діяльності» [10, с. 48]. Згадує автор і про три давні вислови, які керують свідомістю і діяльністю людини: 1) «Neminem laede» (лат. «нікому не зашкодь») - (ця фраза передає давню сутність права, бо обмежує дії людини або спрямовує їх так, аби вона, задовольняючи свої потреби, не порушувала добробуту інших людей. Це ідея права; 2) «Sum cuique tribue» (лат. «віддай кожному своє») - вислів, що передає сутність справедливості, бо спонукає людину піднятися вище від симпатій до однієї й антипатій до іншої [особи]. Це ідея справедливості; 3) «Immo omnes, quantum potes, iuva» (лат. «Допомагай навіть усім, скільки зможеш») – передає любов, бо вимагає піднятися і над прихильністю до самої себе, до своїх особистих інтересів та задоволень. Це - ідея любові. У цих трьох висловах П. Юркевич вважає, що передано все наше моральне ставлення до людини, яке підходить під поняття «honestum» (лат. «добродетель») [10, с. 49].

Узагальнюючи підходи до різного розуміння права як предмета, що вивчає філософія права, П. Юркевич згадує філософів, які вважали право порядком, який залагоджує наші еґоїзми; ідею Штала, що цей порядок став потрібний після гріхопадіння; ідею Ленца, що право дано нам, аби ми не були м'якосердими; ідею Арена, що право запроваджене Богом, навіть властивістю Божого єства.

Характеризуючи важливість історії права, П. Юркевич хоче показати ступінь історичного розвитку людства, де вперше виступила ідея права у науковій формі - саме це сталося у грецькому світі. На революції грецьких суспільств, на думку українського вченого, не можна дивитися інакше, як на спроби заснувати суспільний побут на ідеї справедливості. Чіткому усвідомленню значення цих ідей сприяли міфологічні вірування й особливості народного духу. Саме розквіту грецького суспільного життя сприяла всеосяжна легенда стосовно буття людини на землі й стосовно її сутності. Вірування давніх греків зводяться до того, що: «Боги розділили між собою Всесвіт; Юпітер узяв собі Небо, Нептун – Воду і так далі, а Земля лишилася неподілена, для спільного опікування богів. Отож, Земля - місце, де відкриваються божественні дари в найбільшому достатку». Інший міф стосується сутності людини порівняно з еством усіх інших тварин: «коли з'явилися видимі боги - зірки, то вони створили смертну людину й інших тварин і доручили Прометееві та Епіметееві наділити їх потрібними силами. Епіметей просив Прометея доручити йому цю справу, і останній погодився, але Епіметей витратив усі дари природи на інших тварин. Тоді Прометей, щоб полагодити справу, викрав з Неба вогонь і передав його людям, а Зевс дав політичну й моральну мудрість». Сенс міфу полягає в тому, що боги надали людям політичну мудрість як засіб самозахисту. Цей міф характерний тим, що справедливість не є предметом тільки споглядання, у греків вона перейшла в дієве політичне мистецтво. Згідно з грецькими віруваннями людина як частинка всесвіту має, з одного боку, жити з ним у досконалій гармонії, а з іншого - набуває такої честі, яка належить їй за її заслуги перед цим цілим. На відміну від римського поняття «право», у Греції основоположним поняттям життя суспільства є «честь-справедливість» як спосіб визначення, який частково міститься і в законодавстві Солона. (Коли Ахіл, розгніваний несправедливим відняттям здобичі, просив свою матір - богиню Тетиду - схилити Зевса до помсти ахейцям, то прохання про помсту в божественному дусі Тетіди вивищилося до ідеї справедливості і богиня просить Зевса покарати ахейців настільки, наскільки потрібно, аби примусити їх пошанувати Ахіла, тобто відновити порушене право. Тут П. Юркевич виявляє як ідею справедливості, так і зміст божественного духу, завдяки якому ідея права зливається з ідеєю честі, право споглядається як вираз тієї честі, яку заслужив громадянин у суспільстві й перед суспільством.

Отже, на думку П. Юркевича: 1) В Греції людина в державі має значення як орган і як гармонійна її частина. (Таким є дух Лікургового законодавства і 11 закон Солона, згідно з яким громадянин на випадок політичних незгод має належати до якоїсь партії, щоб неодмінно мати думку про державну справу.) Держава охоплює громадянина не як субстанція, а в тому сенсі, що держава є об'єктом для гідної діяльності особи, аристократичним духом громадянина. (Неповноправні громадяни, раби - [їхня] праця не дає гідності.); 2) Неприхильність до системи представництва усуває безпосередню особисту участь у справах держави; 3) Несхильність до творення великої держави, тому що вона не була б досягнута власним світоглядом окремої особи; 4) Недостатній розвиток цивільного права, тому що ініціатива застосування цього права полягає у сваволі особи, яка починає або не починає певної діяльності; 5) Коли додамо, що змістом цього зразка була справедливість, яка слугувала цілком розвинутої людяності, то зрозуміємо, чому для грека держава є людиною великих розмірів, а на Сході вона є родиною великих розмірів.

Але оскільки корінні переконання народного духу вели до того, що державу сприймали і розуміли не з огляду на міцність і становище («status»), а з огляду на поєднання в ній дій окремих людей - поєднання дій найгармонійніших, то

прогресивний принцип на практиці легко переходив у джерело революцій, якими така багата історія Греції. Цей факт приковував до себе увагу філософів, які через те розробляли й намагалися запровадити в життя консервативніші засади політичної мудрості.

Аналізуючи появу перших правових ідей на території Стародавньої Греції, П. Юркевич з'ясовує важливі для юриспруденції питання, зокрема, вихідні ідеї старогрецької міфології, ідеї досократівських філософів (Анаксимандра про зникнення речей, Геракліта про вічний потік речей, вчення Штагора, піфагорійців, софістичне вчення, погляди Арістіпа і кіренаїків, Антистена, Діогена та Епікура). Особливу увагу П. Юркевич приділяє ідеям Сократа, Платона та Аристотеля. Зокрема вченням Сократа про моральну суть людини, справедливість, державу і позитивні закони, його погляд на вибір державця («*ius sapientioris*»), вченням Платона про право і державу: 1) Поділ Платонової системи; 2) Вчення про ідеї: а) ідеї в суб'єктивному; б) в об'єктивному; в) в моральному відношенні. Його цікавить органічний погляд Платона на право і державу. Право об'єктивне, на відміну від права позитивного. Аналогія між державою і людиною у психологічному відношенні. Вчення про людські чесноти, або довершеності; Справедливість і любов як основи суспільного життя. Характерні особливості вчення Платона. Вчення про мету держави. Визначення об'єктивної ідеї добробуту. У своїй праці П. Юркевич детально аналізує Діалоги Платона: «Крітон», «Горгій», «Політик» (вчення про природний стан людини; принцип єдинодержавності і необмеженої влади. Вчення про царське мистецтво. Законодавче мистецтво. Абсолютне право верховної влади реформувати державу. Оцінка різних форм урядування), Діалог «Республіка» 1) Вчення про походження держави. Визначення індивідуальності за Платоном. 2) Державні верстви. Психологічна і метафізична основа поділу верств. Засоби для здійснення ідеї держави з внутрішнього боку: а) загальне виховання, мета виховання, його основа і ступені, музично-гімнастична освіта, математична і філософська [освіта]; б) спеціальне виховання державців і воїнів). Узагальнюючи політичні погляди Платона, П. Юркевич аналізує зовнішні засоби, які визнавав Платон для здійснення ідеї держави, суть державних закладів, що стосуються народження громадян; виховання дітей; заперечення права сімейного життя і приватної власності для державних службовців; права жінки; кількість громадян ідеальної держави; постанови міжнародного права; порівняння законодавства як продукту народного життя з законодавством абстрактним [10, с. 15-17].

Беручи за основу аналіз праці Аристотеля, П. Юркевич, виявляючи правові та політичні погляди, звертає увагу на метод наукового дослідження, метафізичний принцип (іманентність ідей), моральний принцип. Крім цього, науковець виявляє відмінність поглядів Аристотеля від поглядів Платона у розумінні поняття «добробуту, що його повинна реалізувати держава», у судженні про індивідуальність, а також у судженні про державну єдність. Підтримуючи Аристотеля, П. Юркевич також критикує ідею комуністичного вчення Платона, спростовуючи докази Платона щодо неможливості державної єдності, заснованої на вченнях про володіння і власність за принципом рівного розподілу всіх благ між всіма громадянами. Аналізуючи вчення Аристотеля про основи державного життя, Памфіл Юркевич розкриває зміст ідеї справедливості, види справедливості через законність та добросовісність, визначення об'єктивної справедливості через принцип «*suum cuique*» (кожному своє); справедливість, що визначається ідеєю гідності («*iustitia distributiva*») (справедливість розподільча); справедливість, що визначається ідеєю рівності («*iustitia commutativa*») (справедливість зрівнювальна); вчення про закони писані й природні.

Крім того, у працях Аристотеля український філософ окремо аналізує ідеї любові (дружби), два види дружби між рівними і нерівними, види дружби у державі, аналізує ці погляди як основу і силу, що об'єднує людей у суспільство. Аналізуючи теорію походження держави, П. Юркевич відтворює ідеї Аристотеля про спілки, які передували виникненню держави: «сім'я, спілка господаря і раба, спілка голови і членів сім'ї, громада. П. Юркевич узагальнює вчення Аристотеля про суть держави як розумної спілки, на відміну від «натуральної й випадкової спілок», узагальнює поняття про громадянина, форми державного ладу «нормальні й ненормальні», вчення про суб'єкт верховної влади у державі [10, с. 20].

Завершуючи огляд політичних та правових ідей античної Греції, П. Юркевич аналізує питання про вищу мету людини через ідеї етичної філософської школи та космополітичне вчення про державу і поняття обов'язку і закону як першої юридичної категорії.

Щодо огляду появи перших європейських політичних та правових ідей античності, П. Юркевич надзвичайно детально аналізує поняття «Право у римлян», дає загальну характеристику римського права, опираючись на погляди Гегеля на суть римського права, виявляє відмінність «римського духу» від грецького, що мало наслідок в утворенні нових підходів до понять права і держави. П. Юркевич пояснює народну історію римлян через загальний принцип права «*ius aequum*» (рівне право), визначення Цицероном поняття «*aequitas*» (рівність) як ідеї публічного і приватного права, а також ідеї, яка виникла на противагу «*ius strictum*» або «*rigor iuris*» (суворе право). У своїх лекціях український філософ аналізує ідею про природне право та пояснює універсальний характер римського права, характер діяльності римських юристів та характер досконалості римського права.

П. Юркевич теоретично обґрунтовує наявність у римському «*corpus iuris*» (збірнику законів) філософського елементу, бо у збірнику визначається загальна ідея права, класифікується і організовується право як у думках римських юристів про вище джерело права, так і у вченні про санкцію права, у визначенні загального змісту права, а також у визначенні суб'єкта права [10, с. 23].

Узагальнення П. Юркевича заслуговують на популяризацію і увагу серед сучасних науковців-юристів, які цікавляться витокami сучасних європейських політичних та правових ідей та досліджують історію розвитку юридичної науки, зокрема, історію української політичної та правової думки через призму історії праці визначних українських філософів-правників.

Список використаної літератури

1. Андрузький Г. Перший проект Конституції; Другий проект Конституції; Начерки Конституції Республіки : у 3 т. / Г. Андрузький. - К., 1990. - Т.2. - С. 415–426; 569–576.
2. Величко С. Літопис : у 2 т. - К. : Дніпро, 1991.
3. Драгоманов М. П. Передне слово (до «Громади» 1878 р.) / М. П. Драгоманов // Вибране. - К., 1991. - С. 276–326 ; Драгоманов М. П. Чудацькі думки про українську національну справу // Там само. - С. 461–558.
4. Історія Русів / Ред. і вступна стаття Олександра Оглоблина. - Нью-Йорк, 1956.
5. Книги буття українського народу (Закон Божий). - К., 1991.
6. Літопис руський / За Іпатським списком перекладів Леонід Маховець. - К., 1989 ; Повесть минулих літ. Літопис. - К., 1989.
7. Правовий уклад та конституції відносно прав і вольностей війська запорозького...// Перша Конституція України гетьмана Пилипа Орлика 1710 рік. - К. : Веселка, 1994.

- С. 15-47 ; Статті Богдана Хмельницького та жалувані грамоти від 27 березня 1654 р. // Там само. - С. 16–22.
8. Трофимчук М, Латино-український словник. / М. Трофимчук, О. Трофимчук. - Львів, 2001 С. 332.
  9. Шевченко Т. Повне зібрання творів : у 12 т. / Т. Шевченко. - К., 1990. - Т. 1. Поезії 1837–1848 ; Т. 2. Поезії 1847–1861.
  10. Юркевич П. Історія філософії права / П. Юркевич. - К. : Український Світ 2000. С. 155.
  11. <http://uk.wikipedia.org>

*Стаття: надійшла до редакції 12.06.2015
прийнята до друку 01.07.2015*

**LEGAL ANALYSIS OF «PHILOSOPHY OF RIGHT»
AS SCIENCES AND ORIGINS OF ANCIENT POLITICAL
AND LEGAL FUNDAMENTAL PRINCIPLES IS IN LABOURS
OF PAMPHIL YURKEVYTCH (1826-1874).**

A. Koval

*Ivan Franko National University of Lviv
Universytetska Str., 1, UA – 79000. Lviv, Ukraine
Email: afkoval@gmail.com*

In this article an author analyses the looks of Pamphil Yurkevych to «philosophy of right» as science, and also his looks to the origin of political and legal fundamental principles in ancient Greece.

In the article the evolution of humanity is analysed from the oldest times to appearance of man clever, that continuously changes and perfects the way of life, culture of behavior and world view (magic, mythological, religious, philosophical and society).

Jurisprudence through fundamental abstract concepts a right, state, a law tries all-round to analyse them on all stages of history.

Pamphil Yurkevych (1826-1874) worked in Kyiv Spiritual Academy as an extraordinary professor of philosophy from 1858p., and already from 1861p. it was the professor of philosophy in Moscow University. Handwritten courses of lectures : «History of philosophy of right» (1868), «History of philosophy of right» (1873), «Philosophy of right» (1872) and «Philosophical diary» (1858-1860), were translated and published by Release of magazine «the Ukrainian World» (Kyiv, 2000).

Pamphil Yurkevych compared history, theory and philosophy of right. Remembers about three old expressions that manage consciousness and activity of man : 1) «Neminem of laede» (lat. «harm nobody») (this phrase passes old essence of right); 2) «Suum of cuique tribue» (lat. «Give to each his own»..) (expression that passes essence of справедливости); 3) «Immo of omnes, quantum potes, iuva» (lat. «Help all, how many able»..) (expression passes love). In these three expressions of Pamphil Yurkevych considers that all is passed our moral attitude toward a man, that befits under a concept «honestum» (lat.

Analysing appearance of the first legal ideas on territory of Ancient Greece Pamphil Yurkevych finds out the initial ideas of ancient Greek mythology, idea philosophy before Socrates (of Anaximander about disappearance of things; of Heraclitus about the eternal stream of things, of Pythagoreans, sophistic studies and others like that. Spares the special attention of Pamphil Yurkevych to the ideas of Socrates, Plato and Aristotle, and also understanding of «right» in Rome.

Roman «corpus iuris» (analyses collection of laws), of Pamphil Yurkevych in theory grounds being in him philosophical element, because in collection a general idea is determined right, a right is classified and gets organized as in opinions of the Roman lawyers of higher source of right so in studies about approval of right, in determination of general maintenance of right, and also in determination of subject.

Having regard to foregoing generalizations of Pamphil Yurkevych, in opinion of author, the last deserve popularization and attention among modern scientists-lawyers that is interested in the sources of the modern European political and legal ideas and investigate history of development of legal science, in particular, history of the Ukrainian political and legal idea through the prism of history of labour of the prominent Ukrainian philosophers-legislators.

Keywords: philosophy of right, Pamphil Yurkevych, ancient Greece, political fundamental principles, legal fundamental principles.